

ביקורת על 'רשימת הספרים ומחבריהם' שברמב"ם מהדורת פרנקל

מובאות כאן הערות והשלמות לרשימת הספרים ומחבריהם המובאים ב'ספר המפתח', רשימה שנמצאת בסוף כרכי הרמב"ם מהדורת הרב שבתי פרנקל (מהדורת תשע"ז ואילך) לפני ספר המפתח. הרשימה מצויה בוורסיות שונות בכרכים השונים, בהתאם לזהות הספרים שהשתמשו בהם באותו כרך. בחרתי להעיר על הרשימה שבדרך ספר זמנים מפני שהיא רחבה הרבה יותר מאלו שבשאר הספרים (היא מפרנסת מ"ב עמודים, שנייה לה הרשימה שבספר שופטים עם כ' עמודים). תחילה יובאו הערות לערכי רבותינו הראשונים, ובאלו הכוונה היא להביא את הרשימה לידי שלימות, ולאחר מכן יובאו הערות אקראיות לערכי אחרונים. עד כמה שראיתי אין שינויים בפרטים של הערכים שנדון בהם בין מה שנכתב בכרך ספר זמנים לנכתב בשאר הכרכים, ולא בין הדפסת הרמב"ם של תשע"ז להדפסת תשפ"ג.

ראשית יובאו בכתב **מודגש** ציטוטים מתוך הרשימה, ואחריהם הערותיי בכתב רגיל. חלק מההערות תוכנן ב'יקורת ישירה ומוצדקת לדעתי, אך ישנן גם כאלו שיש בעניינם מקום להתנצלות העורכים שהם לא באו להכריע במחלוקות בענייני תאריכים, ולכן אין לתפוס אותם על שגיאיות ממין זה. בכל זאת, למען שלימות המלאכה, לא נמנעתי מלהעיר גם על תיקונים מהסוג האחרון. התאריכים לפני המקף (-) מציינים את שנת הלידה, ושל אחרי המקף את שנת הפטירה.

יצוין שהתאריכים בנוגע לרבותינו הראשונים שנכתבו ברשימה שבמהדורת פרנקל נובעים לא פעם ממסקנות של מחקרים אקדמאיים¹, או שהספרים התורניים שמהם נלקחו התאריכים השתמשו באותם מחקרים, ולכן גם אני לא נמנעתי מלהעיר במספר מקומות מתוך בירורים שנעשו במחקר האקדמי.

במקרה שהמידע הזקק ב'יקורת מופיע ברשימה יותר מפעם אחת ביחס לספרים שונים של אותו מחבר - הערתי על המקום הראשון בלבד בו מופיע אותו מידע.

פירוט ביבליוגרפי לספרים שהוזכרו בהערות השוליים דלהלן הובא בפעם הראשונה בה מוזכר הספר בלבד.

1 הרי כמה דוגמאות לתאריכים שנקבעו ומקורם אקדמי באופן מובהק: אבן עזרא / רבינו אברהם אבן עזרא (ד"א תתמ"ט - ד"א תתקכ"ד); השלמה / רבינו משולם ב"ר משה מבדריש / (ד"א תתקכ"כ בערך - ד"א תתקצ"ה); יראים / רבינו אליעזר ממיץ / (ד"א תתפ"ח... - ראה להלן הערה 14); פסקי ריא"ז / רבינו ישעיה אחרון / (- מ' בערך); ועוד.

אבודרהם / רבינו זוד אבודרהם... / (סביב שנת ק' -)

ר"ד אבודרהם חיבר את ספרו בשנה הנזכרת², לכן מתאים יותר לכתוב כך: (- אחרי שנת ק').

אגודה / רבינו אלכסנדר זויסלין הכהן...

שמו היה ר' אלכסנדר זוסקינט הכהן³. ויבואר במקום אחר.

אהל מועד / רבי שמואל ירונדי... (צ"ה -)

ר' שמואל היה כנראה ממגורשי צרפת בשנת ה' ס"ו⁴. מתאים לכתוב: (המאה הראשונה לאלף השישי).

אור זרוע / רבינו יצחק ב"ר משה מווינה... / (ד"א תתק"מ בערך - ה"א ט')

במחקר אין שום אסמכתא על שנת לידתו או שנת פטירתו של האור זרוע. להבנתו, ד"א תתק"נ בערך - ה"א ט"ו בערך, הם תאריכים קרובים יותר לאמת. ואכ"מ.

אמרכל / תלמיד מהר"ם מרוטנבורג / הל' יין נסך

מחבר האמרכל לא היה תלמיד מהר"ם (אין לכך שום סימנים בספרו, הוא מזכיר את מהר"ם בתואר הכללי 'מהר"ם מרוטנבורג' ואינו מזכיר שהיה רבו כפי שרגילים שאר תלמידי מהר"ם). ספר אמרכל נכתב כנראה בדור אחד עם הספרים אגודה ופסקי תוספות. ואכ"מ. הספר מתואר כאן כ'הל' יין נסך' אך יש לשער שהחומר המצוין ברמב"ם ספר זמנים הוא דווקא מהלכות המועדים שבספר אמרכל (שנדפסו בנפרד מהל' יין נסך).

בעל המאור / רבינו זרחיה הלוי / על הרי"ף (ד"א תת"צ בערך - ד"א תתקמ"ו)

ספר המאור הוא חידושים על הגמרא ועל הרי"ף, ומחברו נולד כנראה סביב שנת ד"א תתע"ה⁵.

ברכת אברהם... / רבינו אברהם בן הרמב"ם... (ד"א תתקמ"ד - ד"א תתקצ"ז)

ראב"ם נולד בשנת ד"א תתקמ"ו ונפטר בשנת ד"א תתקצ"ח (בחודש כסלו, עדיין בשנת 1237 למניינם, ומכאן הטעות של ד'תתקצ"ז)⁶.

2 ראה אבודרהם מהדורת קרן רא"ם (תשע"ז), ח"ג, עמ' 48, 318, 430.

3 ראה ספר שם הגדולים בתוך ספר דברים עתיקים, ח"ב, לייפציג תר"ו, עמ' 8; עמודי העבודה (לאנדסהוט), בהוספות עמ' IV; קונטרס המקונן (אהרן יעללינק), עמ' 6.

4 ראה ישרון, כרך לח, עמ' תתכא, בהערה.

5 ראה ספרו של ישראל מ' תא-שמע, רבי זרחיה הלוי בעל המאור ובני חוגו, עמ' 10, 59-63.

6 ראה לדוגמא אגרות הרמב"ם מהד' הרב שילת עמ' קע, תכג, תקיט.

בשמים ראש / מיוחס להרא"ש / שו"ת / (י' - פ"ז)

להבנת, אין זה מכבודו של הרא"ש שמייחסים אליו (ולו גם בספק) ספר זה שמעולם לא כתבו, ולא עוד אלא שמצויים בספר מספר סימנים המטיפים לעקירת כמה מיסודי ההלכה, כך שהייחוס העיקש לרא"ש חמור שבעתיים. אין ראוי להכניס ספר זה לבית המדרש. עבור אלו שאינם מסוגלים להיפרד מתכריך זה, אפשר גם לכתוב: בשמים ראש / שו"ת / (נדפס תקנ"ג).

הגדש"פ לר"י בר יקר / רבינו יהודה ב"ר יקר... / (- ד"א תתקע"ג)

התאריך אינו נכון. ישנו שטר משנת ד"א תתקע"ה שר' יהודה חתום עליו.

הגהות אשר"י / רבינו יעקב ב"ר אשר (טור)...

החיבור הגהות אשר"י נלקט בידי ר' ישראל מקרימו שבאשכנז באמצע שנות ה-ק'.

הגהות מיימוניות / רבינו מאיר ב"ר יקותיאל הכהן מרוטנבורג... (א' - נ"ג)

אין מקור לשנת הלידה שנכתבה כאן. להבנת, אין סיבה לשער שר' מאיר הכהן נולד קודם שנת כ', כפי שמשמע מספרו שהוא לא היה מבוגר במיוחד בעת שמהר"ם ישב בכלאו, והוא קיבל תורה ממחר"ם בתקופה היא (מהר"ם נכלא בשנת מ"ו). ר' מאיר הכהן נספה בגזירות רינדפלייש של שנת נ"ח^ה (נ"ג היא שנת פטירתו של רבו המהר"ם).

ספר המאורות^ו / רבינו מאיר ב"ר שמעון המעילי... / (- כ"ד)

בספרים יסוד עולם ויוחסין מובא אודות ר' מאיר הכהן מנרבונה שנפטר בטולידו בשנת ה' כ"ד¹⁰, ושגו חוקרים לחשוב שמדובר בר' מאיר דנן. אבל בעל המאורות לא היה כהן, הוא מעולם לא היגר לספרד, וגם הוא פעל עדיין בשנת ל' שאז עוד עסק בחיבור ספרו מלחמת מצוה¹¹.

ספר המחכים / רבינו נתן ב"ר יהודה... / (ראשון -).

פעל במאה הראשונה לאלף השישי.

7 ראה מאמרו של שלם יהלום 'ר' יהודה בר יקר תולדותיו ומקומו במשנת הרמב"ן, סידרא, יז (תשס"א-תשס"ב), עמ' 81-82.

8 ראה לדוגמא ישורון, כרך יג, עמ' תשמז.

9 יצוין שביחס לקבוצת הספרים ששם המצוי 'ספר ה...' אין אחידות ברשימה - יש מתוכם שערכיהם באות ה' (כמו זה שלפנינו והוא שלאחריו), בעוד שרבים אחרים הובאו באות ס'.

10 ראה ישורון, כרך מב, עמ' א'מו-מו.

11 ראה 'שניאור זק"ש: רשימת כתבי היד באוסף גינצבורג (חלק ב), נדפס בשנית על ידי שמחה עמנואל, מכילתא, ב (תשפ"א), עמ' 175; 'הקדמת המו"ל' של הרב משה י"ל בלוי לספר המאורות מסכת ברכות הערה 1; ח' מרחביה, 'לזמנו של החיבור מלחמת מצוה', תרביץ, מה, (תשל"ו), עמ' 296-302.

טור / רבינו יעקב בן רבינו אשר / (כ"ט - ק"ג)

שנת פטירתו המדויקת אינה ידועה, ידוע רק שהוא נפטר כנראה בין השנים ק"ג - ק"ח (הרושם הוא שנפטר לאחר אחיו ר' שמעון ולפני אחיו ר' יהודה, והשנים הנזכרות הן בין זמני הפטירה של שניהם)¹².

יד רמ"ה / רבינו מאיר הלוי אבולעפיה... / (ד"א תתק"ל בערך - ה' ד')

שנת הלידה העדיפה: ד"א תתקכ"ה בערך¹³.

יחוס יתנאים ואמוראים / רבינו יהודה ב"ר קלונימוס משפירא / סדר התנאים ואמוראים... / (מבעלי התוס' -)

התיאור במהות הספר 'סדר התנאים ואמוראים' משמעו, שמדובר בספר הסוקר את תולדותיהם של אישי חז"ל ותו לא. ולא היא, מתאים יותר לכתוב 'תנאים ואמוראים ושיטותיהם'. בנוגע לזמנו של המחבר יש לכתוב: (המאה האחרונה לאלף החמישי).

יראים / רבינו אליעזר ממיץ... / (ד' תת"פ בערך - ד' תתקנ"ח)

שנת הלידה הנזכרת כאן אין לה בסיס אמין¹⁴. וביחס לשנת הפטירה הנזכרת לא מצאתי מקורם.

כד הקמח / רבינו בחיי בן אשר... / (ט"ו - ק')

אינני יודע על סמך מה נכתבו תאריכים אלו, אם כי ברור שהוא פעל באותה תקופה.

כוזרי / רבי יהודה הלוי... / (ד"א תת"ל - ד"א תתק"א)

שנת הלידה אינה ידועה כלל ועדיף להוסיף 'בערך'.

כפתור ופרח / רבי אישתורי הפרחי... / (מ' בערך - קט"ו בערך)

אין שום ידיעה על מועד פטירתו, רק זאת ידוע שהספר כו"פ התחבר עד שנת פ"ב לערך¹⁵.

מגדל עוז / רבינו שם טוב אבן גאון... / (מ"ז -)

אינני יודע מה מקורם לתאריך זה. ובפרט שרגיל במחקר שרש"ט נולד כעשור

12 ספר הרא"ש לא"ח פריימן, עמ' קכה, רב-רג.

13 ראה: Bernard Septimus, *Hispano-jewish Culture in Transition*, pp. 7, 121.

14 מקורה בדבריו של אברהם (רמי) ריינר במחקרו 'רבינו תם: רבותיו (הצרפתים) ותלמידיו בני אשכנז' (תשנ"ז), עמ' 110, שביסס זאת על דבריו של א"א אורבך בבעלי התוספות עמ' 155 כי ר' אליעזר דידן למד עוד לפני רשב"ם ושאל ממנו כמבואר בתוספות שבת. אבל אורבך עצמו כתב שם בעמ' 180 שבתוספות מדובר בראב"ן ממגנצא ששאל על ידי מכתבים מרשב"ם, וזוהי האמת.

15 ראה כפתור ופרח מהד' בית המדרש להלכה בהתישבות, ח"ג, עמ' רז. וראה כו"פ מהד' לונץ, בתחילתו, עמ' 39-40, וכנראה שמשם מקורם. אך אין הדברים מוכרחים מכמה סיבות, ואין צורך להאריך.

לפחות קודם לכן, כי ישנה מסורת שחיבר ספרו כתר שם טוב בגיל כ"ח-ל', והספר התחבר בעוד היה הרשב"א בחיים, והרשב"א נפטר בשנת ע"ו.¹⁶

מהר"ם חלאוה / רבינו משה חלאוה... / (נ"ב - קכ"ז)

הנכון: (ס"ז בערך - קמ"ז בערך). מהר"ם חלאוה כותב בעניין מחלוקת הסמיכה של אשכנז בשנת קמ"ז 'אנכי היום בן שמונים' (בשו"ת סי' קלב. תאריך שנת המחלוקת מובא במחקרים שונים).

מחנה לויה / רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג / הל' אבלות, נזיר וטומאת מת / (ד"א תתקע"ה - ה"א נ"ג)

חלקו של מהר"ם בכרך זה (ליוורנו תקע"ט) הוא בהלכות פסוקות של שמחות בלבד, מה גם שיש לשער שהציונים בפנים לספר בשם 'מחנה לויה' הם לדברי הג"ר יהודה הלוי מתוניס שבאותו כרך. שנת הלידה של מהר"ם מקובלת כ-ד"א תתק"פ בערך (קשה לתאר שמהר"ם היה קרוב לגיל שמונים בפטירתו, ואכ"מ).

מלחמות ה' / רבינו משה ב"ר נחמן (רמב"ן) / ישוב השגות הרז"ה על הרי"ף / (ד"א תתקנ"ד - ה"א ל')

בפירוט מהות הספר עדיף לכתוב: מלחמת ה', ביאורי רי"ף וישוב השגות הרז"ה עליו. לשנת הלידה יש להוסיף 'בערך'¹⁷.

מנורת המאור / רבינו ישראל אלנקאווה / מוסר / (- קנ"א)

כשמצטטים מתוך ספר בשם זה, הכוונה בד"כ לספרו של מהר"י אבוהב (הראשון), שקדם כנראה לספרו של מהר"י אלנקאווה.

מרדכי / רבינו מרדכי ב"ר הלל... / (ט' - נ"ח)

איני יודע מה המקור לשנת הלידה.

16 ראה לדוגמה עודד ישראלי, 'תולדות החיבור 'כתר שם טוב' לר' שם טוב אבן גאון: פרק בהתקבלות קבלת רמב"ן במאות השלוש עשרה והארבע עשרה', תרביץ, פט (תשפ"ג), עמ' 458, הערה 13. בספר פירושי וחיידושי תלמידי הרשב"א על קבלת הרמב"ן במבוא עמ' 20-21 כתבו בפשטות שרש"ט נולד בשנת ל'. אך עד כמה שהשיגה ידי, אין לכך מקור [אבל מה נעשה למי שכתב עוד (שם עמ' 11 הערה 1) שפרפיניאן נמצאת בדרום-מערב צרפת (היא נמצאת בדרום-מזרח הארץ), ושסביר להניח שהמאירי הכיר מקרוב את הרמב"ן (עובדה שאם הייתה נכונה הייתה לה עדות בכתבי המאירי. פרפיניאן רחוקה מגירונה כ-80 ק"מ בקו אווירי והרבה יותר בדרכים, ומפרידים ביניהם הרי הפירינאים שהיוו בימים ההם אתגר לא פשוט למעבר, ובנוסף כשעזב הרמב"ן את ספרד לא הגיע המאירי עדיין לגיל 20)].

17 ראה בספרו של שמחה עמנואל, עטרת זקנים, עמ' 136-139.

- משמרת הבית / רבינו שלמה ב"ר אברהם בן אדרת... / (ד"א תתקצ"ה - ה"א ע')**
 כיום ידוע שהרשב"א נולד כעשור קודם לשנה הנזכרת כאן¹⁸.
- ספר האגור / רבינו יעקב לאנדא... / (סוף תקופת הראשונים -)**
 ניתן לכתוב (כמו בערכים אחרים במקרים דומים): (נדפס בשנת ר"נ בחיי המחבר).
- ספר האשכול / רבינו אברהם מנרבונה... / (ד"א תת"ע - ד"א תתקל"ט)**
 התאריכים הנכונים הם: (ד"א תתמ"ה בערך - ד"א תתקי"ט). תאריך הלידה עלה במחקר, ואילו תאריך הפטירה מפורש בהקדמת הרב המאירי לאבות¹⁹.
- ספר המכריע / רבינו ישעיה מטראני הזקן... / (ד"א תתק"מ בערך - ה"א כ' בערך)**
 תאריכי חייו של הרי"ד אינם ידועים, אלא רק תקופתו בכלל. עדיף לכתוב בסתם: (סוף האלף החמישי). הרי"ד נפטר לפני סוף האלף²⁰.
- ספר התרומה / רבינו ברוך מגרמיזא... / (ד"א תת"ק בערך - ד"א תתקע"א)**
 ר"ב ישב כל חייו בצרפת, כידוע, וכלל לא בגרמיזא. גם התאריכים שנכתבו כאן אינם נכונים. להבנת יש לכתוב: (ד"א תתקכ"ה בערך - ד"א תתקפ"ט בערך)²¹.
- פסקי רבינו יחיאל מפאריש / רבינו יחיאל מפאריש... / (- כ' בערך)**
 ר' יחיאל נולד בסביבות ד"א תתק"נ²².
- פסקי ריא"ז / רבינו ישעיה אחרון מטראני (נכד הרי"ד)...**
 לא ידוע שריא"ז פעל בטראני.
- פסקי ריקאנטי / רבינו מנחם ריקאנטי... / (י' בערך - ע' בערך)**
 עדיף: (כ' בערך - ק"ה בערך)²³.
- ר"י בן חכמון / רבינו ישמעאל בן חכמון... (ראשון מבית מדרשו של הרמב"ם)**
 יש טוענים שהוא פעל כמה דורות אחרי הרמב"ם, וגם לא ברור אם ישב במצרים²⁴.

18 ראה שם, עמ' 144-148; ישורון, כרך מב, עמ' א'נה, הערה 102.

19 ראה בכל זה בספר רבי זרחיה הלוי, עמ' 7-10.

20 ראה בספרו של ישראל מ' תא-שמע, כנסת מחקרים א, עמ' 124; הרב ש' חסידה, שבלי הלקט החלק השני הוצאת מכון י-ם, פרקי מבוא, עמ' 20, 26-27.

21 ראה מאמרי בישורון כרך מז.

22 ראה עטרת זקנים, עמ' 60.

23 ראה מאמרו של שמחה עמנואל, 'פסקי ר' מנחם מרקנטי' (נמצא באוצה"ח), עמ' 166-168.

24 ראה מאמרו של הרב עדיאל ברויאר בישורון כרך לה.

ר"ן / רבינו ניסים ב"ר ראובן גירונדי... / (פ' - ק"מ)

הר"ן נפטר בשנת קל"ו או מעט קודם²⁵, ובוודאי שנולד שנים רבות קודם שנת פ' כי תלמידו הריב"ש נולד בשנת פ"ו.

ר"ש / רבינו שמשון ב"ר אברהם משאנץ... / (ד"א תתק"י בערך - ד"א תתקע"ו בערך)

לפי רשימה ישנה, הר"ש נפטר בשנת ד"א תתקע"ד²⁶.

רא"ה / רבינו אהרן הלוי (הרא"ה)... / (- ס"א)

לתקן: (- ס"א בערך)²⁷.

רא"ש / רבינו אשר ב"ר יחיאל... / (י' - פ"ז)

הרא"ש נפטר בשלהי שנת פ"א²⁸.

רבינו יהונתן / רבינו יהונתן הכהן מלוניל / רי"ף פסחים סוכה מו"ק. שו"ת / (ד"א תת"ק - אחרי ד"א תתקס"ט)

כמדומה שרושם הפרטים כאן היה לפניו כרך ספר המכתם למסכתות אלו שיי"ל ע"י הרב משה י"ל הכהן בלוי (נ"י תשכ"ב), והוא מתאר כרך זה. תאריך שנת הפטירה שנכתב כאן אינו מתאים לנכתב לעיל בערך ר"י מלוניל (שם נכתב ד"א תתקע"א, ויש להוסיף 'בערך').

רבינו יונה / רבינו יונה גירונדי / מסכת סנהדרין / (- כ"ד)

רבינו יונה גירונדי הוא בד"כ ר' יונה ב"ר אברהם מחבר השע"ת ועוד ספרים (והוא אכן נפטר בשנת כ"ד), אבל פירוש סנהדרין אינו לו. יש סימנים שהחיבור הוא לר' יונה ב"ר יוסף, בן דודם של רבינו יונה והרמב"ן²⁹.

רבינו מנוח / רבינו מנוח מנרבונה... / (סוף האלף החמישי)

ר' מנוח פעל בעיקר בתוך האלף השישי, שהרי הוא היה תלמידם של ר' מאיר המעילי ור' ראובן ב"ר חיים רבו של ר"מ המאירי.

25 ראה מבוא של ר"ל פלדמן לשו"ת הר"ן (תשד"מ), עמ' 22. לאחרונה העירו שהתאריך המצוין במסמך המובא שם אינו מתייחס למועד פטירת הר"ן אלא לבקשת ההתרה של עיזבונו, אך נעלם ממני כעת המקור בו ראיתי את ההערה.

26 ראה כנסת מחקרים, א, עמ' 131; ג, עמ' 11.

27 ראה ישרון, כרך מב, עמ' א'מה.

28 ראה עטרת זקנים, פרק עשירי. וכשתדקדק במובא שם בעמ' 192-193 תמצא שהרא"ש נפטר בחודש ספטמבר שנת 1321 למנינם. חודש זה החל באותה שנה מעט לפני סוף חודש אב.

29 ראה חידושי רבינו יונה לסנהדרין מהדורת ירושלים תשס"ו, מבוא המהדיר הרב יחזקאל זילבר.

רבינו פרחיה / רבינו פרחיה ב"ר נסים / על הש"ס / (- אחרי ה"א מ"ו)

ר' פרחיה זה היה גיסו של ר' אברהם בן הרמב"ם (ונראה שהיה דיין במצרים עוד בזמנו של ראב"ם)³⁰ ורחוק שהוא פעל עדיין בשנה הנזכרת. ר' פרחיה ב"ר נסים שחתם בשנת מ"ו על החרם כנגד מתנגדי הרמב"ם³¹ היה כנראה מנכבדי קהילת דמשק ולא איש מצרים. התיאור 'על הש"ס' אינו מדויק, כיון שקיים ממנו פירוש למסכת שבת בלבד.

רד"ק / רבינו דוד קמחי / תנ"ך, שו"ת / (ד"א תתק"כ - ד"א תתקצ"ה)

רד"ק כידוע לא כתב שו"ת. תאריכי חייו: (ד"א תתק"כ בערך - ד"א תתקצ"ו³²).

רוקח / רבינו אליעזר מגרמייזא... / (סוף האלף החמישי)

שמו של רבינו היה ר' אלעזר. הוא נפטר כנראה זמן מה קודם סוף האלף. מתאים יותר: (המאה האחרונה לאלף החמישי).

שבלי הלקט / רבינו צדקיהו ב"ר אברהם הרופא מן הענוים... / (ד"א תתק"ע בערך -

ה"א ל"ה בערך)

איני יודע מה מקורם לתאריך שנת הפטירה. יצוין שלפי דבריהם במקום אחר עליהם לקבל שר' צדקיהו נפטר לא קודם שנת ה"א מ"י³³.

תוס' רבינו פרץ / רבינו פרץ ב"ר יצחק הכהן מברצלונה... / (- נ"ח)

תוס' ר"פ הם לרבינו פרץ ב"ר אליהו מקורביל, והוא זה שנפטר בסביבות השנה הנזכרת³⁴ (ר' פרץ הכהן פעל שני דורות אחר כך).

תמים דעים / רבינו אברהם ב"ר דוד (הראב"ד)...

ספר תמים דעים הוא ליקוט מכתבים שהיו מצויים אצל חכמי פרובינציא, וביניהם תופסים מקום בולט חיבורים של הראב"ד, אבל לא כל הספר הוא מתורת הראב"ד.

* * *

30 ראה שלמה דוב גויטיין, 'ר' חננאל הדיין הגדול ביר' שמואל הנדיב, מחותנו של הרמב"ם, תרביץ, נ (תשמ"א), עמ' 371-396.

31 ראה תולדות היהודים במצרים וסוריה תחת שלטון הממלוכים, א, עמ' 261.

32 ראה עטרת זקנים, עמ' 140.

33 בערך פסקי ריא"ז כתבו שריא"ז נפטר בשנת ה"א מ' בערך, המקור לכך הוא מדבריו של י"מ תא-שמע, ושם מדובר על ר' צדקיהו וריא"ז באותו אירוע בשנת מ'. ראה כנסת מחקרים, ג, עמ' 11.

34 ראה בספרו של שמחה עמנואל, שברי לוחות, עמ' 217, הערה 128.

נעיר מעט על ידיעות המופיעות בערכים של כמה ספרי אחרונים. מספר דברים שהבחנתי בהחפזי, ולא יותר.

אהלי יעקב / רבי יעקב קשטרו... (רפ"ה - ש"ע) - שנת הולדתו אינה ידועה. הוא נפטר בשנת ש"ב³⁵.

אור תורה / רבי מנחם די לונזאנו... / (ש"י - לפני שפ"ו) - נולד בשנת ש"ו בערך³⁶.
אסיפת זקנים / ליקוט ראשונים - דומני שמדובר בספרים המלקטים מספרים נדירים (כמו זה למסכת יומא), והם מספרי אחרונים בעיקר. פחות סביר שבציונים בכרך לספר אסיפת זקנים כוונתם לשטמ"ק (המלקט דברי ראשונים).

בתי כהונה / רבי יצחק רפאפורט... (- תקט"ו) - נולד בסביבות שנת תל"ח³⁷.

גבול יאודה (אשכנזי) / רבי חיים יאודה אשכנזי... / (- תקע"ב) - ר' יהודה אשכנזי מאימיר היה חברו של בעל שער המלך, והשעה"מ שנפטר בשנת תקל"ד מזכירו לפעמים עם ברכת המתים³⁸. מחברנו גם לא היה נקרא בשם חיים, ר' חיים יהודה אשכנזי היה נכדו, שמימן את הדפסת ספרו של זקנו קהל יאודה (ראה בשער ספר זה, שאלוניקי תקפ"ה). בערך יד יהודה (אשכנזי) כתבו נכון: 'רבי יהודה אשכנזי... / (תקכ"א)', אבל לא השכילו להעתיק דברים אלו גם לערכים גבול יאודה, מחנה יהודה (צ"ל: יאודה) וקהל יאודה.

גידולי תרומה / רבי עזריה פיג'ו... / (ש"ל - ת"ז) - ר' עזריה נולד בשנת של"ט³⁹.

דרכי משה / רבי משה איסרליש (רמ"א)... / (רפ"ה - של"ב) - שנת הולדתו של רמ"א אינה ידועה, הכל השערות והצעות בלבד הנעות בין השנים ר"פ - ר"צ.

השגות ר"מ אלאשקאר / רבי משה אלאשקר... / (רכ"ו - ש"ב) - שנת הולדתו אינה ידועה אפילו בערך⁴⁰. וגם על שנת פטירתו המצוינת לא מצאתי מקור אמין.

35 י"ש שפיגל במבוא לספר שיטה על מסכת בבא קמא למהריק"ש, עמ' 18, 20.

36 דרך חיים לרמד"ל, מהד' אהבת שלום, מבוא, עמ' 35.

37 ראה ישורון, כרך לה, עמ' תתצז-תתצח.

38 ראה מבוא לספר שער המלך הוצאת מכון ירושלים, עמ' 15.

39 מבוא לספר בינה לעתים הוצאת מישור (תשנ"ד), עמ' ל.

40 התאריך שנכתב כאן מקורו בהערכה לפי איזו ידיעה שנכתבה במקור אודות ר' יעקב ן' חביב ושורבבה בטעות לתולדותיו של ר' משה אלאשקר. ראה הרב יהודה זייבלד, 'רבי יעקב אבן חביב זלה"ה - קונטרס בבדיקת הריאה', בית אהרן וישראל, שנה לדב, (ר), עמ' צ-צא. ואכ"מ.

זקן אהרן (הלוי) / רבי אליהו הלוי / ד' חלקי שו"ע / (נדפס בחיי המחבר תצ"ד) -
 ר' אליהו הלוי מקושטא פעל בדור הגירוש, ונפטר כמאתיים שנה לפני הדפסת
 הספר בשנת תצ"ד, הוא כמובן לא כתב על השו"ע שהיה מאוחר לו בדור ויותר.
 הספר הוא ספר שו"ת.

חידושי אנשי שם / הגהות מכמה אחרונים על הרא"ש והרי"ף - ספר זה אינו הערות
 על הרא"ש, וצ"ל על הרי"ף והמרדכי.

חמדת ימים / רבי בנימין הלוי / שבת ומועדים / (ש"ל בערך - תל"ו בערך) - הייחוס
 המחוודש של ספר חמדת ימים לר' בנימין הלוי הינו בדיה מגוחכת כידוע (ובכלל זה
 התיאוריה שר"ב הלוי חי למעלה ממאה שנים)⁴¹. ניתן לכתוב: חמדת ימים / שבת
 ומועדים / (נדפס בשנים תצ"א-תצ"ב). עבור מי שמסוגל להאזין לאמת כפי שהיא,
 גם כאשר היא מחודשת במידה רבה, נוסיף שכיום מקובל שהמחבר היה המו"ל
 בעצמו הלא הוא רי"י אלגאזי⁴².

ישורון / ירחון - מאסף זה איננו ירחון אלא קובץ חצי שנתי.

ישרש יעקב / רבי חיים אבואלעפייא... / (ת"כ - תק"ד) - רח"א נולד בשנת ת"ל
 בערך⁴³.

מהר"ם די בוטון / רבי מאיר די בוטון / שו"ת / (תרט"ו - תרפ"ו) - חכם זה היה בנו
 של בעל הלח"מ והוא פעל בסוף שנות ה-ש'.

מוריה / ירחון - קובץ זה מעולם לא היה ירחון (פרט לחוברת ב בשנת תשכ"ט).

משה ידבר / רבי משה ישראל מרודוס / סימנים על או"ח וחז"מ / (- תקמ"ב) - ספר
 זה הוא בעיקרו שו"ת ופסקים בכל חלקי התורה מסודרים לפי סדר הרמב"ם. שנת
 לידת המחבר תק"ז או תק"ח⁴⁴.

משה ידבר / רבי משה ישראל / שו"ת / (תקמ"ה) - ערך כפול ומיותר (וגם תאריך
 השנה שגוי), ראה בערך הקודם.

41 ראה מאמרו של הרב א"א אהרונוב בקובץ עץ חיים (באבוב), גליון טו. ר' בנימין הלוי נפטר בשנת
 תל"ב, ראה מקורות בספריו של א' יערי: שלוחי ארץ ישראל, עמ' 285; תעלומת ספר, עמ' 60, וכך
 מקובל במחקר. אך שנת הולדתו אינה ידועה, אפשר שנפטר כבן שמונים או כבן תשעים, ראה
 מאיר בניהו בספר זכרון להרב נסים ח"ד עמ' קמו, ולעומת זה דבריו בספרו דור אחד בארץ עמ'
 קמו.

42 ראה מאמרו של ר' יחיאל גולדהבר בספר הזכרון לפרופ' מאיר בניהו.

43 ראה ישורון, כרך לה, עמ' תתצח-תתצט.

44 ראה במבוא לספר זה מהדורת מכון שלמה אומן.

- **עדות ביעקב / רבי יעקב די ביטון (בן הלח"מ) / שו"ת. ספר העיטור / (- תמ"ו) -**
מדובר בר"י די בוטון, שהיה נינו של בעל הלח"מ.
- **פסקי הגאון מהרי"ט (טאיטאצאק) / רבי יוסף טאיטאצאק... / (שי"ט - שצ"ט) -**
תאריכים שגויים לחלוטין, הנכון: (רכ"ה בערך - ש"ו)⁴⁵.
- **צמח צדק / רבי מנחם מענדל שניאורסון (מליובאוויטש)... / (תקמ"ט - תקפ"ח) -**
הצ"צ לא נפטר בגיל ל"ט, הוא היה מזקני הפוסקים והאדמורי"ם שבדור. פטירתו היתה בשנת תרכ"ו. התאריך תקפ"ח הוא של פטירת חותנו 'האדמו"ר האמצעי' ושל עלותו של הצ"צ לכס נשיאות חב"ד.
- **קובץ בית אהרן וישראל / ירחון -** קובץ זה יו"ל ארבע פעמים בשנה.
- **תודת שלמים / ליקוט ראשונים על מסכת נדה -** קרוב שהציונים בפנים לכרך זה הוא לחלק השני שלו - ספר שו"ת לחמי תודה לר' ישעיה באסאן.

45 מאיר בניהו במבוא לספר הנזכר בפנים, עמ' יד, כב.

חדש!

יצא לאור על ידי ספריית משעול שע"י מכון שלמה אומן **הספר 'התשב"ץ ושודדי הים'** סיפורים אמיתיים מתקופת ה'ראשונים', מלוויים באיורים צבעוניים

התשב"ץ (רבי שמעון בן צמח למשפחת דוראן) חי באי מיוזקה שליד ספרד לפני כ-600 שנה. בספר יוכלו הקוראים להשתתף עמו בבריחתו לאלג'יריה אחרי הפרעות שערכו הנוצרים ביהודי מיוזקה בשנת קנ"א, ובאירועים שאירעו עמו כאשר שימש כראש הדיינים באלג'יריה.

באותה תקופה הטילו שודדי ים את חיתתם על כל המפליגים באוניות באזור הזה של הים התיכון, ובספר נכללים סיפורים אמיתיים על מעשי שוד בים וביבשה, על יהודים שנאנסו לחיות כנוצרים, על מקרי הצלה מופלאים, ובכלל על חיי היהודים בצפון אפריקה באותה תקופה, סיפורים שאת חלקם חוו התשב"ץ ובני משפחתו על בשרם, ונשמרו בספרו 'שו"ת התשב"ץ' ובספריו האחרים. לספר מצורפת ברכתו של הרב שמואל אליהו שליט"א.

ניתן להשיג את הספר דרך ספריית משעול באתר מכון שלמה אומן,
או בטלפון 08-9276664